

SUMMER SCHOOL

HISTORY OF THE BOOK

Maandag 20 t/m vrijdag 31 augustus 2018

Programma

De Leerstoelgroep Boekwetenschap en de Bijzondere Collecties van de Universiteit van Amsterdam organiseren deze zomer voor de negende keer een summerschool over de geschiedenis van het boek.

De summerschool biedt een 'à la carte'-programma. Deelnemers kunnen één onderdeel kiezen, maar ook een programma van twee volle weken, en alles daartussenin. Het aanbod is interessant voor iedereen die belangstelling heeft voor boekgeschiedenis: onderzoekers, studenten, bibliotheek- en museummedewerkers en alle andere liefhebbers van boeken en manuscripten, bibliotheken en antiquariaten, druktechnieken en typografie.

Het aantal cursussen is dit jaar uitgebreid met een beginnerscursus Adobe InDesign door Eva de Lange. Nieuw is ook een workshop over slim surfen op het web door Ewoud Sanders, expert in het zoeken op internet en in databases. En houdt u van historische kinderprenten, dan volgt u vast graag de workshop van Christine Sinninghe Damsté over bordspellen.

Er zijn twee workshops die uitgebreid de vorm van de letter behandelen. In de ene, van Mathieu Lommen, hoort en ziet u de ontstaansgeschiedenis van decoratieve letters; in de andere, van Amsterdam Signpainters, mag u ze zelf maken. Dit jaar biedt de summerschool bovendien een cluster van vier gastronomische workshops in twee dagen.

Gewoontegetrouw maken docenten en deelnemers tijdens de summerschool druk gebruik van origineel en vaak uniek materiaal uit de Bijzondere Collecties, ter illustratie of om mee te oefenen. Of het nu gaat om handschriften, bijzondere boekbanden, kaarten en atlanten, muziekdrukken, plaatwerken met natuurlijke historie, strips, kinderboeken, kalligrafie of grafische ontwerpen – het komt allemaal op tafel.

Twee onderdelen worden in het Engels gegeven. Alle andere cursussen en workshops zijn in het Nederlands. Dit jaar vinden er vier onderdelen plaats op andere locaties. Deelnemers kunnen voor, tijdens en na de cursussen en workshops aan de Oude Turfmarkt terecht bij een infobalie en een speciaal voor hen ingerichte coffeecorner.

Inhoud

Contact	1
Programmaoverzicht	2
Prijzen en inschrijving	3
Cursussen	3
Workshops	5
Frederik Mullerlezing	12
Personalia	12

Contact

Bijzondere Collecties van de UvA
Oude Turfmarkt 129 (t.o. Rokin)
1012 GC Amsterdam

020-5257300
summerschool-bc@uva.nl
www.bijzonderecollecties.uva.nl

Programmaoverzicht

	ochtend	middag	17.00 uur
ma 20	European Bookbinding Middeleeuwse boek	European Bookbinding Waarde boek en prent	
di 21	European Bookbinding Middeleeuwse boek	European Bookbinding Scenario beeldverhaal	
wo 22	European Bookbinding Middeleeuwse boek Adobe InDesign	European Bookbinding Bordspellen Adobe InDesign	
do 23	European Bookbinding Middeleeuwse boek Adobe InDesign	European Bookbinding Oudste stedenatlassen Adobe InDesign Slimmer online zoeken	
vr 24	European Bookbinding Middeleeuwse boek Adobe InDesign Circus in beeld	European Bookbinding Muziekdruk in Amsterdam Adobe InDesign	
ma 27	Herkennen druktechnieken Schoonheid gedrukte boek	Herkennen druktechnieken Hanenpoten en sierkrullen	
di 28	Herkennen druktechnieken Schoonheid gedrukte boek	Herkennen druktechnieken Fairy Tales Retold Revoluties natuurlijke historie	
wo 29	Herkennen druktechnieken Schoonheid gedrukte boek Foodfoto's maken	Herkennen druktechnieken Geschiedenis lettervormen Vreemd bier	
do 30	Schoonheid gedrukte boek Kookboek Toulouse-Lautrec	Alba amicorum Indië in onze eetcultuur	
vr 31	Schoonheid gedrukte boek Letterschilderen	Amsterdam aan je voeten Drukpersdemonstratie	Frederik Mullerlezing

	Werkgroepenruimte, Oude Turfmarkt 129
	Regentenkamer, Oude Turfmarkt 129
	Computerlokaal, Turfdraagsterpad 15-17
	Nina van Leerzaal, Oude Turfmarkt 129
	Boekendepot IWO, Meibergdreef 29
	Artis Bibliotheek, Plantage Middenlaan 45
	Drukpersruimte, Turfdraagsterpad 15-17
	Aula (Oude Lutherse Kerk), Singel 411

Prijzen en inschrijving

Cursussen:

- *Archeologie van het middeleeuwse handgeschreven boek* € 250
- *European Bookbinding, 1450-1820* € 400
- *De wonderbaarlijke schoonheid van het gedrukte boek* € 250
- *Het herkennen van druktechnieken* € 300
- *Ontwerp je eigen boek met Adobe InDesign* € 300

Workshops:

- elke workshop € 50

Frederik Mullerlezing:

- gratis

Schrijf u online in via: www.aanmelder.nl/summerschool-historyofthebook.

Studenten van de Universiteit van Amsterdam krijgen 50% korting op alle cursussen en workshops en melden zich aan via www.aanmelder.nl/summerschool-historyofthebook.

Voor studenten Boekwetenschap van de UvA zijn de cursussen *Archeologie van het middeleeuwse handgeschreven boek* en *De wonderbaarlijke schoonheid van het gedrukte boek* gratis. Studenten Boekwetenschap van de UvA melden zich aan via summerschool-bc@uva.nl.

Medewerkers van de Bibliotheek UvA/HvA melden zich aan via summerschool-bc@uva.nl.

Cursussen

Vijf intensieve cursussen voor professionals en liefhebbers. De cursussen hebben verschillende lengtes, maar vinden plaats op opeenvolgende dagen. Eén cursus wordt in het Engels gegeven.

Archeologie van het middeleeuwse met de hand geschreven boek: schrift- en boekgeschiedenis

Deze cursus vormt een inleiding in de geschiedenis, productie en vormgeving van het handgeschreven boek, vooral gedurende de middeleeuwen (500-1500). De eerste verhaallijn betreft een kort overzicht van de ontwikkeling (sinds 1500 voor Christus) die geleid heeft tot het Latijnse alfabet. In aansluiting daarop wordt de verdere ontwikkeling van het westerse boekschrift gevolgd, een en ander steeds gerelateerd aan de cultuurgeschiedenis van het Westen. De tweede verhaallijn gaat over het productieproces van een laatmiddeleeuws handschrift, waarbij aandacht besteed wordt aan schriftdragers, schrijfinstrumenten, lay-out, decoratie, illustratie en het inbinden van tekstdragers in West-Europa. Tevens wordt men vertrouwd gemaakt met de terminologie binnen het vakgebied, waardoor het voor geïnteresseerden mogelijk wordt de vakliteratuur over het middeleeuwse handgeschreven boek te lezen. Natuurlijk wordt uitgelegd waarom gesproken wordt van de 'archeologie' van het boek. Ter verduidelijking worden unieke stukken uit de Bijzondere Collecties getoond.

<i>docent</i>	Jos Biemans
<i>data</i>	maandag 20 t/m vrijdag 24 augustus
<i>tijd</i>	10.00-13.00 uur
<i>locatie</i>	Regentenkamer, Bijzondere Collecties, Oude Turfmarkt 129

European Bookbinding, 1450–1820

The history of bookbinding is not simply the history of a decorative art, but that of a craft answering a commercial need. This course will follow European bookbinding from the end of the Middle Ages to the beginning of the Industrial Revolution, using the bindings themselves to illustrate the aims and intentions of the binding trade.

A large part of the course will be devoted to the identification of both broad and detailed distinctions within the larger groups of plain commercial bindings and the possibilities of identifying the work of different countries, cities, even workshops without reference to finishing tools. The identification and significance of the different materials used in bookbinding will be examined, as well as the classification of bookbindings by structural type, and how these types developed through the three centuries covered by the course. The development of binding decoration will be touched on, but will not form a major part of the discussion.

During the course, actual examples of bindings are shown and discussed in separate sessions. The students are expected to have a good knowledge of bookbinding terms and a basic knowledge of the history of book production. The purpose of the course is to encourage an awareness of the possibilities latent in the detailed study of bookbindings and is thus aimed at all those handling books bound in this period, but it has particular relevance for all those involved in the repair and conservation of such materials.

<i>lecturer</i>	Nicholas Pickwoad
<i>dates</i>	Monday 20 through Friday 24 August
<i>time</i>	9:30–12:30 h, 13:30–16:30 h
<i>location</i>	Werkgroepenruimte, Bijzondere Collecties, Oude Turfmarkt 129

De wonderbaarlijke schoonheid van het gedrukte boek

In de zestiende eeuw werd het boek volwassen en kreeg het de vorm die het nu nog steeds heeft. Het hoe en waarom wordt in een korte maar intensieve cursus uitgelegd. Gedurende vijf ochtenden maken we een rondreis door de wereld van het boek in de zestiende eeuw. We kijken naar boeken uit Venetië, Rome, Keulen, Basel, Lyon, Parijs en Antwerpen. We bestuderen vervolgens boeken uit de Gouden Eeuw. Het Hollandse boek bouwde voort op een traditie maar gaf daar een eigen draai aan. Alle aspecten van het boek komen voorbij: de productie, de vormgeving, lettertypen, gebruikssporen en de boekband. De deelnemers leren hoe al die aspecten hun plek krijgen in een wetenschappelijke beschrijving van een boek. Er worden (facultatieve) opdrachten gegeven waarbij deelnemers zelfstandig onderzoek kunnen verrichten bij de Amsterdamse Bijzondere Collecties.

Op de laatste dag van deze cursus wordt 's middags een drukpersdemonstratie gehouden die ook toegankelijk is voor andere belangstellenden. Men dient zich hiervoor apart aan te melden.

<i>docent</i>	Paul Dijkstra
<i>data</i>	maandag 27 t/m vrijdag 31 augustus
<i>tijd</i>	10.00–13.00 uur
<i>locatie</i>	Regentenkamer, Bijzondere Collecties, Oude Turfmarkt 129

Ontwerp je eigen boek met Adobe InDesign

InDesign is vandaag de dag hét programma voor het opmaken van teksten samen met beelden. Het programma is ontwikkeld door de softwareproducent Adobe, ook bekend van Photoshop en Illustrator. Deze beginnerscursus Adobe InDesign is bedoeld voor mensen die het programma willen leren kennen om er zelf mee aan de slag te gaan. Of voor mensen die ontwerpen die gemaakt zijn met InDesign beter willen kunnen beoordelen.

Het softwareprogramma is enorm uitgebreid maar er is een aantal basisvaardigheden aan te wijzen dat je snel een stuk verder kan brengen in jouw kennis van het programma. We behandelen klassikaal alle basisgereedschappen en mogelijkheden van het programma. Hierbij komen ook de grondprincipes voor grafisch ontwerpen aan bod. Daarnaast gaan we individueel aan de slag met opdrachten. In deze opdrachten maken we flyers, folders en een (begin van een) boek.

Deelnemers aan deze cursus nemen hun eigen laptop mee waarop het programma InDesign al is geïnstalleerd.

docent Eva de Lange
data woensdag 22 t/m vrijdag 24 augustus
tijd 10.00–13.00 uur, 14.00–17.00 uur
locatie Computerlokaal, Turfdraagsterpad 15–17

Het herkennen van druktechnieken

Deze cursus is bedoeld voor mensen die met historisch beeldmateriaal omgaan – of dat nu boekillustraties of losse prenten, prentbriefkaarten of reproducties zijn – en daarbij willen vaststellen in welke techniek die prent of afbeelding gemaakt is. De cursus bestaat uit zes werkcolleges, waarin vragen worden behandeld als: is dit nu een ets of een gravure, is het gedrukt of getekend, in kleuren gedrukt of ingekleurd, is dit een krijtlitho, stippelgravure, lichtdruk of heliogravure. Speciale aandacht krijgen de talrijke negentiende-eeuwse fotomechanische procedés. Aan de hand van een groot aantal specimina van de behandelde technieken wordt ingegaan op de wijze van vervaardiging en de daaruit voortvloeiende kenmerken. Veel aandacht wordt ook besteed aan een uniforme terminologie.

Met het oog op een optimale begeleiding wordt er gewerkt met een groep van maximaal zeven personen. Voorafgaand aan de cursus krijgen alle deelnemers een uitgebreide syllabus toegestuurd. Elke deelnemer dient in het bezit te zijn van een goede, 8x vergrotende loep (een zogenoemde 'dradenteller'), verkrijgbaar bij elke goede postzegelhandel of opticien. Het bezit van een 30x vergrotende zakmicroscop wordt aanbevolen.

docent Johan de Zoete
data maandag 27 t/m woensdag 29 augustus
tijd 10.00–13.00 uur, 14.00–17.00 uur
locatie Werkgroepenruimte, Bijzondere Collecties, Oude Turfmarkt 129

Workshops

De workshops zijn bedoeld om bijzondere onderwerpen uit de boekgeschiedenis nader te introduceren bij een geïnteresseerd en al enigszins ingevoerd publiek. Of voor boekhistorici die eens een keer buiten hun eigen belangstellingsgebied willen rondsnuffelen. De workshops zijn praktisch van opzet. Eén workshop wordt in het Engels gegeven.

De waarde van boek en prent

De workshop probeert inzicht te geven in de aspecten die de waarde bepalen van zeldzame of anderszins bijzondere boeken en prenten. Welke zijn die aspecten (niet alleen positieve maar ook negatieve!) en hoe kom je ten slotte tot een waardering. Een en ander wordt uitgelegd aan de hand van een aantal zestiende- tot en met twintigste-eeuwse boeken, die de cursisten zelfstandig beoordelen, waarna een plenaire bespreking de workshop afrondt. De workshop is bedoeld voor enigszins gevorderden, maar beginners zullen wellicht het meest kunnen leren.

docent Bubb Kuyper
datum maandag 20 augustus
tijd 13.30–16.30 uur
locatie Regentenkamer, Bijzondere Collecties, Oude Turfmarkt 129

Een goede strip staat en valt met een goed verhaal

Filmregisseur Peter Greenaway zei ooit in een interview: 'Als ik de simpelste narratieve zin opschrijf: "Zij opende het raam" heeft iedereen daar een totaal andere voorstelling bij. Van de zij die het raam opent, hoe zij het raam opent, hoe het raam en het uitzicht eruit zien. Als ik diezelfde zin zou verfilmen "Zij opende het raam" dan zou dat allemaal worden ingevuld.' Wat voor film geldt, geldt ook voor strips, alleen staan de beelden dan stil. Aan elk beeldverhaal ligt een geschreven tekst ten grondslag. In deze workshop nemen we het scenario en de scenarioschrijver onder de loep. Wat is hun belang? Hoe schrijf je een scenario? Hoe werken scenarist en tekenaar van beeldverhalen samen? Wat is het belang van een goed scenario? Duik in een wereld die meestal onder de radar blijft.

docent Jos van Waterschoot
datum dinsdag 21 augustus
tijd 13.30–16.30 uur
locatie Regentenkamer, Bijzondere Collecties, Oude Turfmarkt 129

Ganzenbord en andere bordspellen

In de Bijzondere Collecties bevindt zich een grote collectie centsprenten, waaronder een aanzienlijk aantal fraaie spel- of speelprenten. Deze op papier gedrukte spellen in allerlei soorten en maten dateren uit de zeventiende, achttiende en negentiende eeuw en worden tijdens de workshop getoond. De deelnemers krijgen informatie over de cultuurhistorische achtergrond van de spellen, waarvan een aantal is gebaseerd op de regels van het oude ganzenbordspel. De geschiedenis van dit gezelschapsspel krijgt daarom speciale aandacht. De deelnemers aan de workshop gaan ook daadwerkelijk een aantal spellen spelen. Op deze manier komen de spelers nog dicht bij de essentie van het spel en wordt het mogelijk het spel in de historische context te plaatsen. Wellicht blijkt dat deze oude spellen nog steeds betekenis hebben in de huidige tijd.

docent Christine Sinninghe Damsté
datum woensdag 22 augustus
tijd 13.30–16.30 uur
locatie Regentenkamer, Bijzondere Collecties, Oude Turfmarkt 129

De oudste stedenatlassen: kunstzinnig, herkenbaar of betrouwbaar?

In de zestiende eeuw werden in onze streken de eerste stedenatlassen en stadsbeschrijvingen uitgegeven. In 1567 publiceerde de naar Antwerpen uitgeweken Italiaan Lodovico Guicciardini zijn *Descrittione di tutti i Paesi Bassi* en in 1572 brachten Georg Braun en Frans Hogenberg in Keulen het eerste deel van de *Civitates Orbis Terrarum*, de eerste echte stedenatlas, uit. Die boeken hadden een enorme impact: ze werden niet alleen talloze malen heruitgegeven en vertaald, maar inspireerden vele andere uitgeverij en kaartenmakers om gelijkaardige producten op de markt te brengen.

Typisch kenmerk van deze stedenatlassen is de combinatie van woord en beeld: de beschrijvingen in de *Descrittione* worden van kaarten en zichten vergezeld, terwijl de kaarten van de *Civitates* op de verso-zijde een stadsbeschrijving meekregen. In deze workshop gaan we nader in op de relatie tussen die stadskarten, -zichten en -beschrijvingen. Tonen ze ons hetzelfde beeld? Of zijn het verschillende media die andere aspecten van de steden belichten?

En wat was prioritair: de esthetische ervaring van woord en beeld, de herkenbaarheid van de plekken of de betrouwbaarheid van de informatie?

Deze editie biedt een verdieping van het onderwerp en ander materiaal dan de workshop in 2017.

docent Bram Vannieuwenhuyze
datum donderdag 23 augustus
tijd 13.30–16.30 uur
locatie Regentenkamer, Bijzondere Collecties, Oude Turfmarkt 129

Slimmer online zoeken voor boekhistorici

De website *Delpher* bevat ruim zestig miljoen pagina's uit Nederlandse kranten, tijdschriften en boeken uit collecties van de Nederlandse bibliotheken, wetenschappelijke instellingen en erfgoedinstellingen. Het is een historische goudmijn, vooral als je er geavanceerd in zoekt. In deze workshop laat Ewoud Sanders met allerlei praktische voorbeelden zien hoe je optimaal gebruikmaakt van Delpher. Naast Delpher komen onder andere Google Books en de Digitale Bibliotheek voor de Nederlandse Letteren (DBNL) aan bod. En slimmer online zoeken in het algemeen.

docent Ewoud Sanders
datum donderdag 23 augustus
tijd 13.30–16.30 uur
locatie Nina van Leerzaal, Bijzondere Collecties, Oude Turfmarkt 129

Muziekdruk in zeventiende-eeuws Amsterdam: van hoogdruk naar diepdruk

Aan de hand van Amsterdamse muziekdrukken uit de zeventiende eeuw worden de specifieke eigenschappen van hoogdruk en diepdruk in beeld gebracht. Hoogdruk, met losse notentypen, was het in de vroege zestiende eeuw ontwikkelde (en geleidelijk verbeterde) equivalent van de boekdrukkunst. Diepdruk (op basis van kopergravure) begon voor de muziek eind zestiende eeuw in Antwerpen door de toevoeging van een muziekregel aan een illustratie (het fenomeen beeldmotet). Diepdruk bleek een oplossing te bieden voor de toenemende behoefte aan voordrachtsaanduidingen in de zeventiende-eeuwse muzieknotatie. In de loop van deze eeuw nam kopergravure dan ook hand over hand toe voor de vermenigvuldiging van muziek, om in de achttiende eeuw uit te groeien tot de dominante techniek.

docent Simon Groot
datum vrijdag 24 augustus
tijd 13.30–16.30 uur
locatie Regentenkamer, Bijzondere Collecties, Oude Turfmarkt 129

Circus van beeld naar woord

Onderdeel van de Bijzondere Collecties is een internationaal geroemde circuscollectie. Deze verzameling bevat prachtig beeldend drukwerk uit heel Europa, dat ons in bonte kleuren vertelt over de geschiedenis van het circus. Over de grootste tenten, de leukste clowns, de hoogste trapezes en de engste leeuwen door de kleinste hoepels. Dit materiaal is een kostbare en veel geraadpleegde bron voor de circus- en theatergeschiedenis. Het geeft niet alleen een schat aan informatie over voorstellingen en acts, maar kan nog veel meer onthullen, bijvoorbeeld een mentaliteitsgeschiedenis van het exotisme, ontwikkelingen van de techniek of nieuwe normen in de arbeids-, mensen- en dierenrechten.

In deze workshop bekijken we het materiaal met een open blik en zoeken andere trefwoorden om dit materiaal breder en op een andere manier te beschrijven. Aan de hand van spectaculaire voorbeelden gaan we op zoek naar nieuwe invalshoeken voor onderzoek van deze rijke bron.

docent Floortje Bakkeren
datum vrijdag 24 augustus
tijd 10.00–13.00 uur
locatie Boekendepot IWO, Meibergdreef 29, Amsterdam (Holendrecht)

Hanenpoten en sierkrullen

Wie ooit heeft geprobeerd wijs te worden uit een doktersrecept, weet dat de lettervormen van ons Latijnse schrift kunnen worden verhaspeld tot onleesbaar gekrabbel. Handgeschreven brieven, het voornaamste middel van communicatie op afstand vóórdat telefoon en e-mail hun intrede deden, vormen daarop geen uitzondering. Toch is met enige oefening vaak wel regelmaat te ontwaren in de krabbels voor onze ogen. In deze workshop lezen we brieven, uitgewisseld door zeventiende-eeuwse geleerden. In een inleiding zullen enkele basisprincipes aan bod komen van het ontcijferen van premodern schrift (de paleografie): de Romeinse en de Gotische schriftsoorten, ligaturen, afkortingen, spelling. Vervolgens bijten we ons vast in de handschriften zelf. Dit betekent woord voor woord ontcijferen wat er staat. Maar na enige regels moeizaam te hebben getranscribeerd, worden we beloond met een stem uit het verleden die rechtstreeks tot ons spreekt. Een oefening in *slowreading*.

docent Jetze Touber
datum maandag 27 augustus
tijd 13.30–16.30 uur
locatie Regentenkamer, Bijzondere Collecties, Oude Turfmarkt 129

Fairy Tales Retold: illustrations as modern storytellers

This workshop explores representations of good and evil in fairy tale illustrations. It focuses on the topic of illustration as reception and criticism of literary texts through diverse case studies taken from nineteenth and early twentieth century European fairy tale illustrations. How do images interfere and interact with the text? How are the illustrations placed in the book to anticipate or reinforce specific ideas? How are the characters depicted? Do illustrators continue certain illustrative traditions or do they question such traditions? We will learn to analyse these images and see how illustrations re-interpret classical stories and offer alternative tales for the modern era.

lecturer Emilie Sitzia
date Tuesday 28 August
time 13:30–16:30 h
location Regentenkamer, Bijzondere Collecties, Oude Turfmarkt 129

Revoluties in de natuurlijke historie

Tussen 1500 en 1900 veranderde de manier waarop de mens de natuur beschreef en verbeeldde. Uitvindingen, ontdekkingen en nieuwe methoden van onderzoek maakten dat de mens schoksgewijs zijn beeld over de natuur en zijn eigen plaats daarin ging bijstellen. Tijdens deze workshop worden vijf belangrijke natuuronderzoekers bestudeerd: Conrad Gessner (1516–1565), die als eerste na de middeleeuwen alle levende dieren probeerde te beschrijven en te verbeelden; Antoni van Leeuwenhoek (1632–1723), die het met het blote oog niet waarneembare leven probeerde te tonen; Carolus Linnaeus (1707–1778), die een systeem bedacht om al het leven te benoemen en te ordenen; George Cuvier (1769–1832), die met fossielen aantoonde dat er op aarde ooit dieren leefden die niet meer bestaan; en Charles

Darwin (1809–1882), wiens theorie van evolutie op basis van natuurlijke selectie het denken over het leven fundamenteel veranderde. Er wordt ingegaan op hun werk, op de tijd en de samenleving waarin zij hun arbeid verrichtten en op de impact die zij hadden. De verhalen worden rijk geïllustreerd met boeken uit de Artis Bibliotheek.

docent Hans Mulder
datum dinsdag 28 augustus
tijd 13.30–16.30 uur
locatie Artis Bibliotheek, leeszaal, Plantage Middenlaan 45

Inleiding tot de geschiedenis van geschreven en getekende lettervormen

De workshop biedt een introductie tot de westerse geschiedenis van geschreven en getekende lettervormen vanaf de Renaissance. De Bijzondere Collecties beheren een rijke collectie handschriftelijk en gedrukt materiaal op dit gebied, van de zestiende eeuw tot heden. Er wordt met name aan de hand van historische modelboeken ingegaan op onder meer het verschil tussen kalligrafie en belettering, op de invloed van grafische technieken (houtsnede en kopergravure) en op de relatie tussen lettervorm en schrijfinstrument (uiteenlopende pennen en penselen). De workshop is interessant voor zowel beginners als gevorderden.

docent Mathieu Lommen
datum woensdag 29 augustus
tijd 13.30–16.30 uur
locatie Regentenkamer, Bijzondere Collecties, Oude Turfmarkt 129

Foodfoto's maken met je mobiele telefoon

Stel je voor: je zit in een restaurant en je krijgt het allermooiste voedsel voor je neus geschoteld. Het is een plaatje, maar voor je het weet heb je het plaatje al opgegeten. Dan krijg je spijt dat je er niet eerst een foto van hebt gemaakt. In deze workshop leer je van een van de bekendste culinaire fotografen hoe je met simpele middelen mooie foto's maakt. Hoe laat je ingrediënten fotografisch zo fris en eigentijds mogelijk tot hun recht komen? Hoe maak je de juiste afweging tussen licht en donker, scherpte en onscherpte?

docent Jan Bartelsman
datum woensdag 29 augustus
tijd 9.30–12.30 uur
locatie Nina van Leerzaal, Bijzondere Collecties, Oude Turfmarkt 129

Vreemd bier voor eigen bier

De transformatie van de biermarkt in de Gouden Eeuw

Op zeventiende-eeuwse schilderijen zien we vrolijke boeren in een herberg driftig klinken met grote kroezen bier. En zien we rijke brouwers als lid van de schutterij trots met een fraai versierde pul geportretteerd. De Republiek was een handelsnatie van graan – de 'moedernegotie' – en bier was volksdrank nummer één. Ondanks dit florissante beeld van de biercultuur was er een verschuiving op de biermarkt gaande die juist het einde van een eeuwenlange bloeitijd markeerde. De zeventiende eeuw was voor de bierbrouwerij helemaal geen Gouden Eeuw. Of voor sommigen toch wel? Aan de hand van een Amsterdams koopmansboekje uit de zestiende eeuw en een receptenboek van een Dordtse apotheker uit de zeventiende eeuw, beide aanwezig in de Bijzondere Collecties, schetsen we de ontwikkeling die op de biermarkt gaande was. Met een bierproeverij openen we de flessen van historische bieren en proeven we letterlijk de verandering van smaak.

docent Leen Alberts
datum woensdag 29 augustus
tijd 13.30–16.30 uur
locatie Nina van Leerzaal, Bijzondere Collecties, Oude Turfmarkt 129

Vriendschap op papier: alba amicorum

Manuscripten zijn er in alle soorten en maten. Ook binnen één genre is de variëteit vaak groot. Een wel heel fascinerende ontwikkeling maakte het album amicorum door – het 'vriendenboek', waarin men, de naam zegt het al, handgeschreven uitingen van vriendschap bijeenbracht. In de zestiende eeuw, toen dit genre ontstond, waren het studenten – doorgaans van adel – die in prachtige alba amicorum al dan niet geïllustreerde inscripties van vrienden en vriendinnen verzamelden. In de twintigste eeuw deden jonge meisjes nog steeds hetzelfde in hun poesiealbums. Daartussen 'wandelde' het genre door de rangen en standen van de samenleving en veranderden albums van vorm en inhoud. Goed vertegenwoordigd in de Bijzondere Collecties zijn albums van heren en vooral dames uit de bourgeoisie in de late achttiende en de negentiende eeuw. De inhoud – vaak losbladig, in schattige doosjes – is huiselijk van karakter en bestaat deels uit borduur-, knip- en vlechtwerkjes. Ten onrechte blijft juist dit soort burgerlijke albumpjes onderbelicht. Deze workshop wil daar een beetje verandering in brengen. Na een inleiding op het genre met voorbeelden uit vijf eeuwen gaan de deelnemers elk een album analyseren.

docent Klaas van der Hoek
datum donderdag 30 augustus
tijd 13.30–16.30 uur
locatie Regentenkamer, Bijzondere Collecties, Oude Turfmarkt 129

La Cuisine de monsieur Momo, célibataire, een levenslustig kookboek van Henri de Toulouse-Lautrec

In 1930 verscheen in een oplage van 250 exemplaren het uitbundige 'kookboek' *La Cuisine de monsieur Momo, célibataire*, samengesteld door Maurice Joyant, een voormalig Franse kunsthändler. Het werk toont een verzameling van bijna 200 veelal Franse recepten, afgewisseld met 25 fotogravures naar het werk van Joyants beste vriend, de beroemde Parijse kunstenaar Henri de Toulouse-Lautrec (1864–1901). De beschreven gerechten werden opgediend tijdens de eetfestijnen die Joyant en Toulouse-Lautrec organiseerden. De kunstenaar ging hierbij nauwgezet te werk; het uitwerken van een recept was voor hem van dezelfde artistieke waarde als het creëren van een kunstwerk.

In deze workshop geeft Diana Kostman kort het leven weer van Henri de Toulouse-Lautrec. IJsbrand van Dijk zal dieper ingaan op *La Cuisine de monsieur Momo, célibataire* en vertelt over het rijke gastronomische verleden van de lichtstad aan het einde van de negentiende eeuw. Hierna zullen de deelnemers dit artistieke kookboek kunnen vergelijken met een aantal andere Franse kookboeken uit de negentiende en de vroege twintigste eeuw.

docent IJsbrand van Dijk en Diana Kostman
datum donderdag 30 augustus
tijd 9.30–12.30 uur
locatie Nina van Leerzaal, Bijzondere Collecties, Oude Turfmarkt 129

Sporen van ons Indische verleden in onze eetcultuur

Voedselbereiding in voormalig Nederlands-Indië heeft onuitwisbare sporen nagelaten in de Nederlandse keuken. De VOC bracht al vanaf de zeventiende eeuw scheepsladingen specerijen naar ons land, maar daarmee werd de Indische keuken hier nog niet geïntroduceerd. Pas in de

achttiende eeuw duiken enkele Indische recepten op in *De volmaakte Hollandsche keukenmeid*, maar vele opmerkelijke recepten zijn dan al te vinden in handgeschreven kookboeken. In de negentiende eeuw verschijnen de eerste gedrukte 'Indische' kookboeken, aanvankelijk bedoeld voor het huispersoneel en even later voor Hollandse dames in de Oost. Er ontstond een kruisbestuiving tussen de recepten van ver en die vanuit het vaderland.

Wat weten we van degenen die ze optekenden? En welke ontwikkeling maken de recepten door? In de workshop gaan we met recepten uit verschillende perioden aan de slag om die ontwikkeling te ontrafelen. Er zal ook een kleine tentoonstelling zijn met kookboeken en kookschriften uit de Bijzondere Collecties.

docent Marleen Willebrands
datum donderdag 30 augustus
tijd 13.30–16.30 uur
locatie Nina van Leerzaal, Bijzondere Collecties, Oude Turfmarkt 129

Letterschilderen – signpainten – reclameschilderen Van basis penseelstreek tot letter

Signpainten, of reclame-, letterschilderen is een ambacht dat vroeger vaak toegepast werd voor het maken van bewegwijzering, informatieborden, naamborden en reclames in de openbare ruimte. Dergelijke schilderijen werden met de hand vervaardigd en de letters werden vaak ook met de hand ontworpen. Verschillende technieken zijn onderdeel van dit ambacht, zoals vergulden, schilderen, krijtborden, illustratie en overig decoratief werk. In deze workshop gaan we aan de slag met gouache/plakkaatverf, inkt, potlood, papier en liniaal en maken we blokletters en kalligrafische vormen vanuit een breed penseel.

docent Amsterdam Signpainters
datum vrijdag 31 augustus
tijd 10.00–13.00 uur
locatie Nina van Leerzaal, Bijzondere Collecties, Oude Turfmarkt 129

Amsterdam aan je voeten

Het unieke patroon van de grachten en straten van Amsterdam spreekt al eeuwenlang tot de verbeelding. Aan de hand van diverse vogelvluchtkaarten, plannen en plattegronden, van de zestiende tot de twintigste eeuw, is het ontstaan van dit patroon en dus ook de groei van de stad goed te volgen. En passant wordt kort ingegaan op de ontwikkeling van reproductietechnieken in het cartografische bedrijf. De workshop wordt besloten met een wandeling door het centrum van Amsterdam, langs enkele relevante bezienswaardigheden in de stad. De wandeling eindigt in de Aula van de Universiteit van Amsterdam, voor het moment dat de Frederik Mullerlezing begint.

docent Reinder Storm
datum vrijdag 31 augustus
tijd 13.30–16.30 uur
locatie Regentenkamer, Bijzondere Collecties, Oude Turfmarkt 129

De drukpers – machine voor de geest

In deze workshop worden aan de hand van een houten drukpers technische aspecten van de boekdrukkunst uiteengezet en in de praktijk gedemonstreerd. De in een ruimte in de Universiteit van Amsterdam opgestelde pers vertegenwoordigt een reconstructie van een machine zoals die in de Gouden Eeuw voor het drukken van boeken gebruikt is. Ook de

studenten gaan zelf de pers bedienen. Het belang van deze kennis voor het begrip van het boek en van de daarin gedrukte tekst wordt met voorbeelden aangetoond.

Deze workshop complementeert de cursus over het gedrukte boek, maar is gratis toegankelijk voor alle belangstellenden, mits van tevoren aangemeld.

docent Jos Biemans
datum vrijdag 31 augustus
tijd 14.00–15.30 uur
locatie Drukpersruimte, Turfdraagsterpad 15–17

Frederik Mullerlezing door Marita Mathijssen

De summerschool wordt afgesloten op vrijdag 31 augustus met de tiende Frederik Mullerlezing. Spreker is prof. dr. Marita Mathijssen, emeritus hoogleraar moderne Nederlandse letterkunde en auteur van *Jacob van Lennep. Een bezielde schavuit*. Zij houdt de lezing onder de titel 'De merkwaardige lotgevallen van Vondels eerste wetenschappelijke editie. Een verhaal over idealisme, een bodemloze put en editieroverij'. Het betreft Vondels verzameld werk zoals dat tussen 1850 en 1869 in twaalf delen verscheen bij uitgever Binger, onder de bezielde leiding van Jacob van Lennep. Na de lezing is er een borrel in het Museumcafé aan de Oude Turfmarkt.

datum vrijdag 31 augustus
tijd 17.00–18.00 uur
locatie Aula (Oude Lutherse Kerk), Singel 411
toegang gratis

Personalia

Amsterdam Signpainters is een internationaal netwerk van letterschilders, restaurateurs en andere ambachtslieden die elkaar onderwijzen op het gebied van het handmatig aanbrengen van reclame-uitingen in de openbare ruimte. Het collectief voert zijn ambacht dagelijks uit voor winkeliers en pandeigenaren, op muren, winkelruiten, voertuigen, etc. De Signpainters proberen altijd de wensen van de klant uit te werken tot een mooi ontwerp, of het bestaande ontwerp op een zo mooi mogelijke manier aan te brengen. Naast het commerciële werk is er een stichting opgezet om deze vorm van ambacht niet uit het straatbeeld te laten verdwijnen en het vak door te geven. De Signpainters laten mensen kennismaken met dit vak door middel van beurzen, presentaties en workshops.

Dr. **Leen Alberts** (1966) studeerde logistiek aan de HEAO in Arnhem en volgde de lerarenopleiding geschiedenis in Utrecht. Sinds 2007 is hij werkzaam als docent middeleeuwse geschiedenis op de lerarenopleiding van Hogeschool Utrecht. In 2015 promoveerde hij aan de Universiteit Leiden op een onderzoek naar de middeleeuwse bierbrouwerij van de toenmalige bierstad Amersfoort. Hij geeft cursussen biergeschiedenis (Stichting Bieropleidingen Nederland) en voedingsgeschiedenis en heeft in samenwerking met bierbrouwerijen enkele historische bieren nieuw leven ingeblazen.

Drs. **Floortje Bakkeren** (1972) studeerde Theaterwetenschap aan de Universiteit van Amsterdam, met als specialisatie Theatergeschiedenis, en werkte bij het Theater Instituut Nederland. Zij is docente dramaturgie en geschiedenis bij verschillende theatervakopleidingen, geeft inleidingen en toneelkijkcursussen. Zij heeft een column in het vakblad *Theatermaker* en werkt momenteel aan een onderzoek naar theaterkaartjes, het kleinste historische spoor dat voorstellingen achterlaten.

Jan Bartelsman is al 25 jaar gespecialiseerd in culinaire fotografie en film. Hij heeft klanten in binnen- en buitenland, en geeft daarnaast ook eigen werk uit. Van promotionele productfotografie en *coffee table books* met sterrenchefs tot toegankelijke kookboeken voor de thuishok. Met zijn artistieke visie en technische kennis bereikt hij beelden die opvallen en verleiden en zo het gewone overstijgen.

Prof. em. dr. **Jos A.A.M. Biemans** (1951) was van 1986 tot 2017 docent Boekwetenschap en Handschriftenkunde aan de Universiteit van Amsterdam en werd in 2004 benoemd tot bijzonder hoogleraar in de Wetenschap van het Handschrift. Momenteel werkt hij aan de voltooiing van een boek over de vroegste geschiedenis van de Amsterdamse universiteitsbibliotheek.

Drs. **IJsbrand van Dijk** (1971) studeerde Kunstgeschiedenis en Boekwetenschap aan de Universiteit van Amsterdam. Hij is als bibliotheekmedewerker werkzaam bij de informatiebalie van de Bibliotheek en de Bijzondere Collecties van de Universiteit van Amsterdam.

Dr. **Paul Dijstelberge** (1956) was na zijn studie Nederlandse taal- en letterkunde veertien jaar werkzaam als restaurantkok. Naderhand werkte hij bij de Bijzondere Collecties van de UvA als bibliograaf en tegenwoordig is hij er conservator. Hij promoveerde in 2007 op een onderzoek naar sierhoofdletters in oude Nederlandse boeken. Hij is docent boekgeschiedenis en publiceert over literair-historische en boekwetenschappelijke onderwerpen.

Dr. **Simon Groot** (1958) studeerde compositie, muziektheorie en koördirectie aan het Conservatorium van Rotterdam en muziekwetenschap aan de Universiteit Utrecht. Als koördirigent en als musicoloog heeft hij zich toegelegd op Nederlandse muziek in de late zestiende en vroege zeventiende eeuw. In juni 2017 promoveerde hij op de Amersfoortse musicus Joannes Tollius. Hij is artistiek leider van het Hemony Ensemble, docent muziekwetenschap aan de Universiteit Utrecht en conservator van de muziekhistorische collecties bij de Bijzondere Collecties.

Drs. **Klaas van der Hoek** (1960) is conservator handschriften en moderne letterkunde bij de Bijzondere Collecties van de UvA. Hij studeerde Nederlands en mediaevistiek in Groningen en was eerder projectmedewerker bij de Koninklijke Bibliotheek en conservator bij de Universiteitsbibliotheek Utrecht. Hij heeft speciale interesse in brieven en alba amicorum en werkt momenteel aan een beredeneerde catalogus van de alba bij de Bijzondere Collecties.

Drs. **Diana Kostman** (1978) studeerde kunstgeschiedenis en algemene cultuurwetenschappen aan de Universiteit van Amsterdam. In 2006 richtte zij *Artemis Omnibus* op, een bureau gespecialiseerd in kunsthistorische cursussen, lezingen en rondleidingen. Hiernaast schrijft zij teksten in opdracht van kunstenaars en musea en is zij lid van diverse kunstcommissies. Sinds 2016 organiseren Diana en IJsbrand van Dijk het project *Artelicious* waarin diverse kunstenaars in relatie tot de kookkunst worden besproken tijdens lezingen en proeverijen.

Drs. **Bubb Kuyper** (1946) studeerde Nederlandse taal- en letterkunde aan de Vrije Universiteit te Amsterdam en was daarna een aantal jaren leraar in het middelbaar onderwijs. In 1979 vestigde hij zich te Haarlem als antiquaar en in 1986 richtte hij in dezelfde stad een nationaal en internationaal opererend veilinghuis in boeken, manuscripten en grafiek op. Hij was lange tijd secretaris, later voorzitter van de Nederlandsche Vereeniging van Antiquaren. Hoewel met pensioen is hij nog actief als taxateur.

Eva de Lange is opgeleid als grafisch ontwerper aan de kunstacademie ArtEZ. Zij is inmiddels 20 jaar werkzaam als ontwerper. Sinds 14 jaar heeft zij samen met haar partner een eigen communicatiebureau, Stratford Design. Ze ontwikkelen (reclame)campagnes en ontwerpen on- en offline uitingen voor opdrachtgevers in de (semi)publieke sector zoals de Gemeente Amsterdam.

Drs. **Mathieu Lommen** (1958) is conservator grafische vormgeving bij de Bijzondere Collecties van de UvA. Hij publiceert en stelt ook tentoonstellingen samen over grafische vormgeving, met name letter- en boekontwerp.

Drs. **Hans Mulder** (1961) is conservator van de Artis Bibliotheek van de Universiteit van Amsterdam. Hij doceert en publiceert over boekgeschiedenis en de geschiedenis van de natuurlijke historie. Mulder studeerde geschiedenis aan de Universiteit Utrecht, waar hij tot 2011 werkte als conservator gedrukte werken en docent geschiedenis van het gedrukte boek. Daarnaast was hij onder meer voorzitter van de Nederlandse Boekhistorische Vereniging en van Blue Shield Nederland. Samen met Marieke van Delft voerde hij de eindredactie van de in 2016 verschenen facsimilé van Merians *Metamorphosis insectorum Surinamensium 1705*.

Prof. **Nicholas Pickwood** has a doctorate from Oxford University in English Literature. He trained in bookbinding and book conservation with Roger Powell, and ran his own workshop from 1977 to 1989. He has been Adviser on book conservation to the National Trust of Great Britain since 1978, and was editor of the *Paper Conservator*. He taught book conservation at Columbia University Library School in New York and was Chief Conservator in the Harvard University Library. He is now project leader of the St Catherine's Monastery Library Project and director of the Ligatus Research Centre. He gave the 2008 Panizzi Lectures at the British Library, was awarded the 2009 Plowden Medal for Conservation and is a Fellow of the IIC and of the Society of Antiquaries and a Council Member of the Bibliographical Society of Great Britain.

Dr. **Ewoud Sanders** (1958) is historicus en journalist. Hij is vaste medewerker van onder meer *NRC Handelsblad* (waar hij een wekelijkse taalrubriek heeft) en het tijdschrift *E-Data*. Hij heeft ruim dertig boeken op zijn naam staan, onder andere over de herkomst van woorden en uitdrukkingen, boekgeschiedenis, massadigitalisering en over slimmer zoeken op internet. In 2017 promoveerde hij op de dissertatie *Levi's eerste kerstfeest: jeugdverhalen over jodenbeking (1792–2015)*.

Christine Sinnighe Damsté-Hopperus Buma (1958) is haar hele leven al geïnteresseerd in de geschiedenis van speelgoed en spel. Zij heeft in de afgelopen 45 jaar een speelgoed- en spellencollectie verzameld die haar inspiratie geeft onderzoek te doen naar de historische en pedagogische achtergrond van spel en speelgoed. Tot 2007 was Christine Sinnighe Damsté als docent verbonden aan het middelbaar onderwijs. Sindsdien is zij fulltime zelfstandig onderzoeker naar spel- en speelgoedhistorie. Hierover geeft zij lezingen en publiceert ze.

Prof. **Emilie Sitzia** (1978) is an art and literature historian specializing in the relationship between word and image and the impact of art on audiences. Since 2017 she holds the special chair Illustration at UvA (Fiep Westendorp Foundation). She was educated in France, Germany and Finland. She publishes regularly on the topic of illustration as for example in her book *Art in Literature, Literature in Art in 19th Century France* (2012).

Drs. **Reinder Storm** (1962) begon zijn loopbaan in 1978 in een antiquariaat in Tilburg. Hij studeerde in Amsterdam en Leiden en was meer dan twintig jaar als collectiespecialist werkzaam bij de nationale bibliotheek van Nederland. Hij is verbonden aan de Bijzondere Collecties van de UvA als conservator cartografie, geografie en reizen. De blogs waartoe zijn werkzaamheden hem inspireren zijn te vinden op www.blogs-uva-erfgoed.nl/author/reinderstorm/.

Dr. **Jetze Touber** (1977) is historicus, promoveerde in 2009 aan de Rijksuniversiteit Groningen en is nu werkzaam als onderzoeker bij de afdeling Geschiedenis van de Universiteit van Gent. Hij is gespecialiseerd in vroegmoderne intellectuele geschiedenis en religiegeschiedenis, met name van Italië en de Nederlandse Republiek. In 2014 verscheen de handelseditie van zijn proefschrift over de hagiografische werken van Antonio Gallonio (1556–1605). In de zomer van 2018 verschijnt zijn tweede monografie, over Spinoza en bijbelstudie in de zeventiende eeuw. Verder bestudeert hij internationale discussies over theologische, antiquarische, natuurhistorische en medische onderwerpen tussen 1550 en 1750.

Prof. dr. **Bram Vannieuwenhuyze** (1980) studeerde geschiedenis aan de Universiteit Gent en verdedigde er in 2008 het proefschrift *Brussel, de ontwikkeling van een middeleeuwse stedelijke ruimte*. Nadien was hij werkzaam als wetenschappelijk medewerker aan de Universiteit Gent en KU Leuven. Sinds 2015 is hij bijzonder hoogleraar Historische Cartografie aan de Universiteit

van Amsterdam. Daarnaast werkt hij als zelfstandig onderzoeker en gids voor historisch studie bureau Caldenberga.

Drs. **Jos van Waterschoot** (1965) is conservator boekhistorische collecties en stripcollecties bij de Bijzondere Collecties. Hij studeerde Nederlands en boekgeschiedenis, was twintig jaar lang conservator van het Multatuli Museum te Amsterdam en vijf jaar lang conservator populaire cultuur bij de Bijzondere Collecties. Hij publiceerde over Multatuli, boekgeschiedenis en stripgeschiedenis. Hij is hoofdredacteur van het stripinformatiemagazine *StripNieuws* en striprecensent voor dat blad, en voor stripblad *Eppo*.

Drs. **Marleen Willebrands** (1953) is diëtiste en neerlandica, gespecialiseerd in culinaire geschiedenis, en is jurylid voor de Joop Witteveenprijs. Zij heeft verschillende tekstedities van historische kookboeken en handschriften op haar naam staan, evenals artikelen over diverse culinair-historische onderwerpen. Transcripties van primaire bronnen publiceert zij op haar website www.kookhistorie.nl.

Johan de Zoete (1950) heeft jarenlange ervaring als grafisch kunstenaar en reconstrueerde negentiende-eeuwse technieken als de heliogravure en de Woodburytypie. Hij geldt als specialist op het gebied van de reproductietechniek en publiceerde uitgebreid op dit terrein. Van 1996 tot zijn pensionering in 2016 was hij conservator van Museum Enschedé in Haarlem. Momenteel werkt hij aan een overzichtswerk over de ontwikkelingen op grafisch-industrieel terrein in de negentiende eeuw.